

ספטמבר 2008

פילנתרופיה בישראל 2008 – תמונת מצב

התרגום העברי למילה **פילנתרופיה**, שפירושה המילולי הוא "**אהבת אדם**", הינו נדבנות. בפועל, באופן מעשי, הכוונה לסיוע, בעיקר חומרי, ממקורות פרטיים לנצרכים יחידים, לארגונים ולמוסדות ציבוריים (לוי וברגמן, 1977). משני הרבדים המשולבים, המילולי והמעשי, נוצרת ההגדרה: **דאגה לזולת**, שממנה נגזרת נתינה או הקדשה וולונטרית של טובין חומריים לטובת הזולת (שי, לזר, דוכין וגדרון, 1999).

תחום הפילנתרופיה בישראל נמצא בשנים האחרונות בתנופת גידול. העלייה במספר בעלי ההון, שהם הפוטנציאל לפילנתרופיה צעירה וחדשה מחד, ומדיניות הממשלה בתחומי חברה ורווחה מאידך, יצרו שדה פעולה פילנתרופי חי ותוסס.¹ עם זאת, חשוב לציין, כי הפעילות הפילנתרופית כזירה של יחסי גומלין על בסיס מקצועי וראיה אסטרטגית נמצאת עדיין בחיתוליה בישראל, וניצני התפתחותה נראו בעיקר בעשור האחרון.² ריבוי ההשקעות הפילנתרופיות לצד מחסור במידע, ידע וכלים להשקעה אפקטיבית, מחדדים את חשיבות הערך המוסף הטמון בפעילות ארוכת טווח, מתוכננת, מתואמת ומבוססת על שיתופי פעולה בתחום.

מטרת המסמך: להציג את מפת הפילנתרופיה בישראל בשנת 2008.

הסקירה מציגה בתמציתיות את המושגים הרווחים בתחום ואת השחקנים **המשמעותיים והמרכזיים** המשפיעים על הפילנתרופיה **הישראלית**. בסיום, נצביע על המגמות המרכזיות הצפויות לפילנתרופיה העכשווית בישראל.

הזירה הפילנתרופית הישראלית – המשגה ושחקנים

1. קרנות

2. אופני פעולה של פילנתרופים³

- א. פילנתרופיה פרטית שמקורה לרוב בהון אישי של המשקיע החברתי
- ב. פילנתרופיה תאגידית שמקורה בהון שבבעלות תאגיד

3. ארגונים מקדמי פילנתרופיה

- א. ארגוני גג: גופים המאגדים פילנתרופים ובעלי מקצוע בתחום
- ב. ארגוני תשתית: עוסקים בפיתוח מאגרי מידע, איסוף ידע, טיפוח חדשנות וחיזוק התחום
- ג. ארגונים מייעצים: המעניקים ליווי וייעוץ לפילנתרופים ולמנהלי קרנות

4. המחקר האקדמי

- א. מכוני מחקר אקדמיים ותוכניות לימודים ייעודיות
- ב. חוקרים-מומחים בתחום

¹ "עידן הפילנתרופים? המקרה הישראלי", **סילבר**, 2008

² "עסקים ופילנתרופיה חדשה בישראל", **שמעוני**, 2008

³ מסמך זה אינו עוסק בתחומי המספנות המבוקשות של תחומי החינוך, הבריאות, השעות והתנדבות שהיא תחום

בטרם נפנה להצגת השחקנים השונים, חשוב לציין שתי נקודות יסוד להבנת נייר העמדה:

- הסקירה מורכבת מהמשגה בסיסית ומהמחשה באמצעות דוגמאות. קטגוריזציה, מטבעה, נשענת על הכללות ומכאן שכל ההגדרות והדוגמאות שלהלן אינן מוציאות אלו את אלו.
- בהעדר נתונים עדכניים על היקפי ההשקעות הפילנתרופיות הפרטיות בישראל,⁴ החלטנו להתייחס לנושא זה באמצעות מחקר ממוקד, שנערך בימים אלה.

1. קרנות

המושג **קרן** מתייחס לגוף לא-ממשלתי הפועל ללא כוונת רווח, שיש לו נכסים פיננסיים והוא נמצא בבעלות פרטית ובניהולם של נאמנים ודירקטורים ונועד להשיג מטרות ציבוריות (Smith, 1999). משאבים שמקורם בקרן הם סוג ייחודי של תרומה. שלא כמו תרומה רגילה, תרומה באמצעות קרן היא ארוכת טווח ומוסדית (רוזן, 2007). מקורה בקרן צמיתה או לא. המונח **קרן** מתייחס לנכס פרטי, שבעליו – פרט או תאגיד – מעמיד לרשות הציבור על מנת להשיג מטרות ציבוריות שהוא הגדיר. קרן יכולה לממן פרטים או ארגונים, אבל שלא כמו ארגונים אחרים של המגזר השלישי, היא אינה עוסקת באספקת שירותים או בסינגור (גדרון, שלנגר ואלון, 2007). בהכללה ניתן לאמר, כי ארגונים חברתיים לסוגיהם מתמקדים בפיתוח ובאספקת שירותים בעוד שקרנות מתמקדות במימון. יחד עם זאת, ניתן למצוא לא מעט ארגונים וקרנות שמשלבים בין שתי הפעולות. חשוב להבחין בין המונחים "קרן" ו"ארגון" משום שלא מעט ארגונים של המגזר השלישי משלבים את המילה "קרן" בשם למרות שמרבית הונם מקורו בגיוס משאבים חיצוני וחלקם מפעילים תוכניות ושירותים ומגייסים כספים לצורך כך.

נהוג להבחין בין **שני סוגי קרנות**:

- קרנות שרוב ההון שלהן מקורו בפילנתרופ או בפילנתרופים שייסדו אותן. קרנות כאלה הן עצמאיות יחסית ויכולות לפעול הן לבד והן בשיתוף פעולה עם קרנות ועמותות אחרות.
- קרנות שמרבית הונן מגויס מגורמים פרטיים, עסקיים או ציבוריים, כמו:

- אגודות יידיים: למשל אגודת יידי האופרה הישראלית
- קרנות ציבוריות: למשל הקרן לילדים ולנוער של הביטוח הלאומי
- קרנות עירוניות-ציבוריות: למשל קרן ירושלים
- קרנות עירונית-קהילתית: למשל קרן קהילתית טירת כרמל

בישראל קיימות עדיין מעט מאד קרנות מן הסוג הראשון אף שבשנים האחרונות חל גידול רב בהצבר ההון בידיים פרטיות או משפחתיות. מבחינה מקצועית ניצבים בפני מנהלי קרנות אלה מספר אתגרים וביניהם – התמקצעות (פרופסיאליזציה), שקיפות ויצירת שיח ושיתופי פעולה בין קרנות ובין מגזרים מקומיים ובינלאומיים. קרנות הפועלות בישראל מאוגדות במספר אופנים: עמותה, חברה לתועלת הציבור, הקדש, קרן הרשומה בחו"ל או באמצעות כסף פרטי של התורם (ללא התאגדות). נושא "עמותת קרן" נמצא בשלבי שימוע ציבורי בישראל לקראת החלטת ממשלה או חקיקה בנושא.

⁴ לנתונים על היקפי הפילנתרופיה התאגידית בישראל – ראה מדד מעלה.

2. אופני פעולה של פילנתרופים

א. פילנתרופיה פרטית

פילנתרופיה פרטית היא הדרך בה עושה המשקיע החברתי שימוש בהון הפרטי שלו. היא הייתה נפוצה וידועה כבר מראשית ההתיישבות היהודית החדשה בארץ ישראל. הידועים מבין הפילנתרופים הגדולים, הם, כמובן, השר מונטיפיורי, הברון רוטשילד והברון הירש. הופעת פילנתרופים ישראלים המשקיעים ממון רב על בסיס ראייה אסטרטגית ומערכתית הינה חדשה יחסית.

מיפוי של הפילנתרופיה הישראלית המודרנית העלה מספר אופני פעולה:

תרומה ישירה, ללא תיווך מקצועי, למלכ"ר/ים או לקרן ("פילנתרופיה של פנקס צ'קים"):

- בצורה סדירה ושיטתית: לדוגמה פילנתרופ התורם באופן קבוע לעמותה מסוימת או לקרן כלשהי
- בצורה אקראית וחד-פעמית: לדוגמה פילנתרופ התורם כל פעם לארגון אחר בעקבות פנייה שהגיעה אליו

הקמת מלכ"ר או הצטרפות למלכ"ר כדי לממן ולהפעיל תוכניות בתחום מסוים

- על ידי פילנתרופ יחיד – לדוגמה ארגון "אור ירוק" (אבי נאור)
- על ידי מספר פילנתרופים – לדוגמה ארגון IVN (בני לוי ושותפים)

הקמת קרן משפחתית, קרן פרטית או קרן קהילתית

- על ידי פילנתרופ יחיד – לדוגמה קרן "גנדיר" שנוסדה על ידי יהודית יובל-רקנאטי
- יוזמה של מספר פילנתרופים – לדוגמה קרן קהילתית קליבלנד (שעדיין אין לה מקבילה ישראלית)

ב. פילנתרופיה תאגידית

פילנתרופיה תאגידית מקורה בהון שבעלות תאגיד עסקי. זהו עולם תוכן רחב שנוכיר כאן רק בקצרה. הפילנתרופיה התאגידית אימצה את המושג "אחריות חברתית" וממעיטה להשתמש במושג 'תרומה', המתאר כיום, בדרך כלל, את תרומתם האישית של עובדי התאגידים. תחום הפילנתרופיה התאגידית נפוץ מאוד בעשר השנים האחרונות ומקובלים בו שני מודלים מרכזיים: **השקעות חברתיות ישירות של תאגיד** – אלה נעשות בדרך כלל באמצעות המחלקות ל"קשרי קהילה" או המחלקות ל"אחריות חברתית", שפועלות כיום במרבית התאגידים הגדולים במשק. **השקעות חברתיות של תאגיד באמצעות עמותה או קרן תאגידית** – לדוגמה השקעות באמצעות עמותת על"ה (עובדי אמדוקס למען הקהילה), מייסודה של חברת אמדוקס.

בפילנתרופיה התאגידית מקובל להתייחס לשלושה סוגי משאבים: **זמן** – שעות התנדבות של העובדים בתאגיד, **כסף** – מענקים שהתאגיד מחלק, **חלוקת מוצרים או שירותים** – בתחום ההתמחות של התאגיד.

יותר ויותר תאגידים הרחיבו את ההשקעות החברתיות שלהם בקהילה לקוד ניהול חברתי בעסקים

המתייחס גם לאתיקה בעסקים, זכויות אדם, פרסום ושיווק ללקוחות, יחס לספקים ושותפים, סביבת עבודה, איכות סביבה וממשל תאגידי.⁵

3. ארגונים מקדמי פילנתרופיה

א. ארגוני גג: גופים המאגדים פילנתרופים ובעלי מקצוע בתחום

ארגונים ישראלים:

1. **פורום הקרנות בישראל** – קבוצת עמיתים של מנהלי קרנות ואנשי מקצוע מקרנות מקומיות וזרות, הפועלות בישראל
2. **פורום נציגי הפדרציות** – פורום נציגי הפדרציות הצפון אמריקאיות בישראל ארגונים בינלאומיים:
1. **UJC** – איחוד הקהילות היהודיות בצפון אמריקה וקנדה
2. **קרן היסוד** – המגבית המאוחדת לישראל
3. **JFN** – Jewish Funders Network

ב. ארגוני תשתית העוסקים בפיתוח מאגרי מידע, איסוף ידע, טיפוח חדשנות וחיזוק התחום

1. **מעלה** – ארגון הגג המקצועי, המוביל בישראל, של עסקים המחוללים שינוי בתחום אחריות תאגידית
2. **מתן** – ארגון המתמחה בפיתוח ויישום השקעה אפקטיבית בקהילה. פועל עבור חברות, קרנות ותורמים יחידים
3. **ציונות 2000** (תחום על"ה) – הארגון מתמחה בטיפוח תחום האחריות החברתית של המגזר העסקי בישראל ופועל ליצירת דיאלוג בין המגזר העסקי לקהילה
4. **אלכ"א** – מיסודה של הג'וינט (JDC); האגף להתנדבות ופילנתרופיה, הפועל לצד אלכ"א, מפתח מודלים לקידום ההתנדבות בכלל ולקידום המנהיגות המתנדבת בפרט, ולהגברת שיתוף הפעולה בין המגזר העסקי לבין המגזר הציבורי והקהילתי
5. **הקרן החדשה לישראל** – מקדמת יזמות חברתית ומעצימה מנהיגים חברתיים. לדוגמה – בין מייסדי IVN.
6. **הסוכנות היהודית** – מייסדת "הרוח הישראלית", שפועלת בישראל לגיוס משאבים מהציבור ומהמגזר העסקי
7. **"שיתופים – לקידום החברה האזרחית"** – במסגרת ארגון זה פועל מרכז הפילנתרופיה לקידום פילנתרופיה יעילה ומשמעותית בישראל

ג. ארגונים מיעצים: גופים המספקים ליווי ויעוץ לפילנתרופים ולמנהלי קרנות

1. **ארגונים ללא כוונת רווח** – לדוגמה IPA ומידות
2. **ארגונים למטרות רווח** – מחלקות ויועצים להשקעות חברתיות בבנקים גדולים (בעיקר בחו"ל), מחלקות ל"פיתוח קשרי קהילה" במשרדי הפרסום הגדולים, יועצים ללקוחות במשרדי עו"ד ורו"ח בנושא קשרי קהילה, חברות ייעוץ לנושא השקעות חברתיות וחברות ייעוץ המתמחות בפיתוח השקעות בין-דוריות.

⁵ ראה מעלה הקודם לטובה לחברת העסקים P.O. BOX 3268 BEIT YEHOASHUA 40591 ISRAEL FAX 972-9-8990889 טלפקס 972-9-8990889

شيتوفيم للنهوض بالمتنح المدني ص.ب. ٣٢٦٨ بيت يهوشع ٤٠٥٩١ هاتف ٩٨٩٩٥٨٢٤ فاكس ٩٨٩٩٠٨٨٩

4. המחקר האקדמי

ההתרחשויות המהירות והשינויים העמוקים החלים בשדה הפילנתרופי הבליטו את המחסור במחקרים ובחוקרים המתמחים בהיבטים שונים של פילנתרופיה מודרנית ובמשקים שהיא יוצרת. מחסור זה הוביל מספר קרנות לעודד את האוניברסיטאות להקים מחלקות ייעודיות ללימוד הנושא.

א. אוניברסיטאות בהן קיימים מרכזים אקדמיים ייעודיים

1. אוניברסיטת בן גוריון בנגב – המרכז הישראלי לחקר המגזר השלישי בראשות פרופ' בני גדרון
2. האוניברסיטה העברית בירושלים – המרכז לחקר הפילנתרופיה בראשות פרופ' הלל שמיד ותוכנית לימודי MA המתמקדת בלימודי פילנתרופיה
3. אוניברסיטת תל-אביב – מכון BRM בראשות פרופ' אשר טישלר

ב. חוקרים ומומחים

4. אוניברסיטת ת"א – החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה: פרופ' רונן שמיר
5. אוניברסיטת בר אילן – החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה: ד"ר אילנה סילבר וד"ר ברוך שמעוני

תרשים: הגופים הפועלים בתחום הפילנתרופיה בישראל

התרשים מציג את תחומי הפעולה העיקריים של גופים אלה אך יש לציין שמרבית הארגונים הנזכרים בו פועלים, במינוחים נמוכים יותר, גם בתחומים נוספים.

	פילנתרופיה תאגידית		פילנתרופיה פרטית	
	ארגוני תשתית	משקיעים	ארגוני תשתית	משקיעים
ישראל	מעלה, מתן, ציונות 2000	תרומת כספים ושווה ערך התנדבות עובדים קרנות בעסקים	אלכ"א, שיתופים, הקרן החדשה לישראל	קרנות ישראליות תורמים עצמאיים אגודות יידיים
חו"ל	זירה רחבה	עסקים מחו"ל התורמים בישראל	הסוכנות היהודית, JFN, UJC, גיוינט	פדרציות קרנות זרות תורמים עצמאיים אגודות יידיים
מחקר אקדמי בישראל ובעולם				

מגמות צפויות בתחום הפילנתרופיה הפרטית

הצפי וההערכות מבוססים על ניתוח מחקרים שבדקו מגמות התפתחות בקרנות זרות ובפילנתרופיה הישראלית עד כה (גדרון, סילבר, שמעוני), ועל ראיונות עם פילנתרופים ואנשי מקצוע בתחום.

- **תפיסת תפקיד**: יותר פילנתרופים ישראלים יפנו לחיזוק החברה האזרחית ולפיתוח חדשנות חברתית ופחות להשקעות המחזקות את המגזר הציבורי.
- **יעדי מימון**: יותר פילנתרופים יממנו ארגוני שינוי חברתי לסוגיו תוך שימת דגש על נושאי איכות סביבה ויחסי מרכז ופריפריה.
- **אסטרטגיית מימון**: צפויה פריצה מתחומי ההשקעה המסורתיים כמו מתן מענקים, לתמיכה בארגונים, ליצירת קואליציות של פילנתרופים ולהשקעות משותפות במחקר ובהערכה.
- **היקפי השקעות**: צפויה התרחבות של ההשקעות החברתיות האסטרטגיות הישראליות, לצד הגברת הפעילות תומכת ההשקעה והמחקר בתחום. כמו בתחום הפילנתרופיה התאגידית, לא צפויה התייחסות לתרומות כאל אחוז מההון של הפילנתרופ. (מדד מעלה 2008: "נראה כי החברות במשק הישראלי קובעות את סכומי התרומה כסכום אבסולוטי ולא כנגזר מהרווח").
- **יחסים עם הממשלה**: יתרחב הדיאלוג עם המדינה על מינוף השקעות על מנת להטמיע אותן במערכת ולאפשר שינוי ארוך טווח, חוצה ממשלה זו או אחרת.
- **התמקצעות**: תחום "הפילנתרופיה הפרטית" יהפוך לתחום מקצועי עצמאי (פרופסיה) ויתבסס על יחסי גומלין עם זירות מקבילות בעולם.
- **מודעות ציבורית**: יתפתח דיון ער יותר על מקומן של קרנות פילנתרופיות בחברה – האינטרסים המשותפים והסותרים.

סיכום

פילנתרופיה כהשקעה חברתית אסטרטגית מאפיינת את הארגונים בהם דנו במסמך זה, אך טרם הגיעה למעגלים נרחבים בחברה הישראלית. בשנים האחרונות ישנה עליית מה במודעות והתחלה של השקעות העברת תקציבים ופעולות לפיתוח התחום. האתגר הניצב בפני העוסקים בנושא הוא יצירת שלם שהוא יותר מסך חלקיו. כדי להתקדם לקראת מטרה זו יש להשקיע עוד עבודת מחקר רבה. בפועל חסרים נתונים מהימנים על היקף התופעה הנדונה במסמך זה מבחינת השקעת משאבים, הון אנושי, ארגונים מפעילים וארגונים מייעצים במעגל שני ושלישי. כמו כן חסרים נתונים על פילנתרופיה מגזרית כגון פעילות ייחודית הקיימת במגזר החרדי, במגזר הרוסי ובמגזר הערבי. עד שייאספו נתונים רבים יותר קשה להעריך את ההשפעה האמיתית של הפילנתרופיה בישראל. נייר עבודה בנושא נמצא בשלבי כתיבה ויפורסם עד סוף שנת 2009.

מסמך זה הוכן ע"י **מרכז הפילנתרופיה בשיתופים** במסגרת פעילות לקידום השקעות חברתיות בישראל. המסמך מופיע ברשת האינטרנט בעברית ובאנגלית. אפשר ומומלץ להפיץ לכל דורש/ת.